

S A Y I ' 11 • 2 0 0 4

İslâm
Araştırmaları
Dergisi

TURKISH JOURNAL OF ISLAMIC STUDIES

4. Zeynüddin Hâfî'nin kabrinin iki kez değiştirildiği, yani nâşının başka yerlere nakledildiği ifâde edilmiş (s. 14); ancak bunun sebebi üzerinde durulmamıştır. XVI. yüzyılın başlarında Herat'ın, Safevî Şîileri tarafından işgal edilmesi öncesinde Herat halkının, mezarların tahrip edilmesi korkusuyla bazı önemli şahısların naaşlarını başka yerlere naklettikleri bilinmektedir. Nitekim Sa'deddin Kâşgarî ve Abdurrahman Câmî'nin mezarları da bu dönemde değiştirilmiştir (bk. Necdet Tosun, *Bahâeddîn Nakşibend: Hayatı, Görüşleri, Tarîkatı [XII-XVII. Asırlar]*, İstanbul 2002, s. 343).

5. Zeyniyye şeyhleri arasında zikredilen Ebulfutûh Nüreddin Ahmed ve onun kolundan gelen Şinnâvî, Kuşâşî ve Kûrânî gibi şahıslar (s. 50-56) Zeyniyye'nin yanı sıra Nakşibendiyye de dahil, birçok tarikattan icâzetli oldukları için, husûsan Zeynî şeyhi olarak telakkî edilmeleri oldukça zordur. Hattâ bu şahıslarda Zeynîliğin teberrukten ibâret kaldığı bile söylenebilir.

6. Zeynüddin Hâfî'nin bir şekilde vahdet-i vücûdu eleştirdiği, ancak Zeynüddin Hâfî'den sonra tarikatta tevhidle ilgili hâkim görüşün vahdet-i vücûd şeklinde ortaya çıktığı ifâde edilmiştir (s. 193). Tarikatın kurucusu ile tâkipçileri arasındaki bu fikir ayrılığının sebepleri araştırılmaya değer önemli bir konu olmakla birlikte yeterince işlenmemiştir.

7. Orta Asya ve Horasan'daki ilk dönem Nakşibendîler ile Zeynîlerin dört konuda birbirinden ayrıldıklarını söylemek mümkündür. Bunlar vahdet-i vücûd, rüyâ tâbiri, melâmet ve halvettir.

8. Eserdeki "Nablûsî" imlâları (s. 51, 209, 215) "Nâblusî" şeklinde olmalıdır (uzatma işâreti a üzerinde).

Bu mühim ve sahasındaki yegâne eserin başka dillere tercüme edilmesi, Türkçe bilmeyen akademisyenlerin de istifâde edebilmesi için önemli bir kültürel hizmet olacaktır.

Necdet Tosun

İbn Sînâ'nın Mirası

Dimitri Gutas

ed. ve çev. M. Cüneyt Kaya

İstanbul: Klasik, 2004. xxiv +214 sayfa.

Dimitri Gutas'ın İslâm felsefesinin zirvesi kabul edilen İbn Sînâ ile ilgili sekiz makalesini ihtiva eden bu kitapta, ayrıca mütercime ait bir "Sunuş", yazarın Türkçe tercüme için kaleme aldığı bir "Önsöz", mütercim tarafından hazırlanan *İbn Sînâ'nın Türkiye'deki Neşir ve Tercüme Edilen Eserleri* başlıklı bir "Ek" ve "Dizin" bulunmaktadır.

İslâm felsefesi araştırmacıları tarafından *Greek Wisdom Literature in Arabic Translation: A Study of the Graeco-Arabic Gnomologia* (New Haven 1975), *Avicenna and the Aristotelian Tradition: Introduction to Reading Avicenna's Philosophical Works* (Leiden 1988), *Greek Thought and Arabic Culture* (London-New York 1988)¹ ve *Greek Philosophers in Arabic Tradition* adlı eserleriyle tanınan Dimitri Gutas'ın, 1987-2002 yılları arasında uzun sayılacak bir zaman dilimi içinde çeşitli dergi, ansiklopedi ve kitaplarda yayımladığı sekiz makalesi mütercim tarafından bir araya getirilip tercüme edilmiş ve sonuna ilave edilen bir "Ek"le çalışma bir kitap hüviyetine büründürülmüştür.

"Önsöz"de yazar, bu kitapta bir araya getirilen makalelerin İbn Sînâ felsefesinin öneminin ve bu felsefenin genel İslâm felsefesi içindeki merkezi konumunun anlaşılması amacını taşıması yanında, bu yolda en büyük engeli teşkil eden yanlış anlamaların da ortadan kaldırılmasının hedeflendiğini belirtmektedir (s. xviii). Bu amaca uygun olarak eserde yer verilen makalelerde bir taraftan İbn Sînâ'nın hayatı, eserleri ve felsefesiyle ilgili yaygın haldeki yanlış kabullere işaret edilirken diğer taraftan konuyla ilgili doğru bilgilere yer verilmiştir.

"İbn Sînâ'nın Hayatı" başlığını taşıyan birinci makalede, İbn Sînâ'nın hayatıyla ilgili kaynakların dört ana grupta değerlendirilmesi zorunluluğu üzerinde duran yazar bunların sırasıyla: a. Otobiyografi/biyografi bileşkesi ve bundan türeyen metinler. b. İbn Sînâ ve talebelerinin özel yazıları. c. Tarihi çalışmalar. d. Efsânevi ve menkıbevi hikayeler şeklinde sıralamaktadır. Yazar İbn Sînâ'nın hayatıyla ilgili malzemelerin nicelik olarak yeterli, fakat eleştirel bir değerlendirmeden yoksun olduğunu vurgulamaktadır. Bu değerlendirme zaafından dolayı İbn Sînâ'nın hayatının ilk dönemiyle ilgili yegâne kaynak olan otobiyografisinin felsefi bir gaye ile kaleme alındığı gerçeği gözlerden kaçmaktadır. "Otobiyografi temel unsurlarına indirgenğinde, Aristotelesçi çalışmaların bir dökümü ve Meşşâi programın bir özgeçmiş örneği olarak karşımıza çıkmaktadır"(s. 5). İbn Sînâ'nın Buhara'da başlayıp Hemedân'da son bulan hayatının ayrıntılı bir şekilde anlatıldığı makale, İbn Sînâ'nın hayat hikâyesinin yer aldığı eserlerin neşir ve tercümelerini içeren bir bibliyografya

¹ Tercümesi için bk. Dimitri Gutas, *Yunanca Düşünce, Arapça Kültür: Bağdat'ta Yunanca-Arapça Çeviri Hareketi ve Erken Abbâsi Toplumu*, çev. Lütfü Şimşek (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2003). Bu kitabın tanıtımı için ayrıca bk. M. Cüneyt Kaya, "Dimitri Gutas, Yunanca Düşünce, Arapça Kültür", *Divân İlmî Araştırmalar*, 1, 14 (2003), s. 195-204.

ile sona ermektedir. Makalenin sonuna mütercim tarafından İbn Sînâ'nın yaşadığı coğrafyayı gösteren bir harita eklenmiştir.

İbn Sînâ ile ilgili yaygın tartışma konularından biri olan mezheb meselesine açıklık getirmeyi amaçlayan ikinci makale, "İbn Sînâ'nın Mezhebi ve Doğum Tarihi Meselesi" başlığını taşımaktadır. Bu hususun gerek Müslümanlar gerekse gayrimüslimler tarafından büyük oranda indî ve tarafgir bir tarzda ele alındığını belirten yazara göre, Zahirüddin el-Beyhaki'nin (ö. 565/1169-1170) çarpıtması olan İbn Sînâ'nın İsmâîlî dâ'î olduğu iddiası, sonraki dönemde de yaygınlık kazanmıştır. İlk defa Şüşteri (ö.1019/1619) tarafından ortaya atılan İbn Sînâ'nın İsnâaşerî Şîisi olduğu iddiası da tamamen yanlış bir istidlâlden başka bir şey değildir. Bu iddiaları doğrudan ve dolaylı delillerle çürüten Gutas, İbn Sînâ'nın otobiyografisinde açıkça fıkıh eğitimi aldığı ve dönemin ünlü Hanefî fıkıh âlimi İsmâîl ez-Zahid'in hocasının ismi olarak bizzat İbn Sînâ tarafından verildiğini belirtmektedir. İbn Sînâ'nın ismine Hanefî *tabakât* kitaplarında yer verilmesi, kadılık süresince Hanefî fakihlerin giydiği *taylesan* adı verilen elbiseyi giymesi gibi doğrudan delillerin yanında, diğer üç mezhep mensupları için söylediği sözler, çevresindeki insanlarla birlikte şarap² içiyor olması ve bunun -tartışmalı da olsa- sadece Hanefî mezhebinde serbest olması gibi dolaylı delillerle İbn Sînâ'nın Hanefî mezhebine mensup olduğu açık bir şekilde ortaya konulmaktadır (s. 18-24).

"İbn Sînâ: Aklî Nefsin Metafizigi" adlı üçüncü makalede İbn Sînâ epistemolojisi ele alınıp aklî nefsin bilgi edinme süreçleri üzerinde durulmaktadır. Aklî nefsin biri küllîleri idrâk etmek, diğeri ise fiilleri yönlendiren tercihlerde bulunmak gibi teorik ve pratik iki işlevinin bulunduğunu, insanın mutluluğunun da Aristotelesçi çizgiye uygun olarak akledilirlerin herhangi bir engel olmaksızın ebedî olarak düşünülmesiyle kazanılacağı belirtilmektedir. Bilgi edinme sürecinde Aklî nefsin aşamalarından da bahsedilir. Aklî nefsin orta terimi elde etmek suretiyle bilgi edindiği, bunun da hads (sezgi) ve düşünme şeklinde iki yolla olduğu, güçlü nefse sahip nadir insanların düşünme çabasına gerek olmaksızın hads yoluyla bütün akledilirleri bir anda elde etmesinin imkânı belirtilerek nebevî bilginin hakikati üzerinde durulmaktadır (s. 40-41).

İbn Sînâ'nın bilinen Meşşâî felsefesinin yanında bundan ayrı olarak Meşnikî felsefe adını verdiği bir felsefesi olup olmadığı meselesi, İbn Sînâ araştırmacıları arasında önemli bir tartışma konusu olarak bugün de canlılığını korumak-

² Gutas'ın şarap/içki içmesi olgusuna dair mütercimin açıklaması için bk. s. 23, dn. 28.

tadır. Bu meseleye açıklık getirmek ve tartışmaya son vermek amacıyla kaleme alınan "İbn Sînâ'nın Meşrîkî Felsefesi: Mâhiyeti, İçeriği ve Günümüze İntikâli" başlıklı çalışma, kitapta dördüncü makale olarak yer almıştır. Bu makalede İbn Sînâ'nın *eş-Şifâ* adlı eserinin girişinde atıfta bulunduğu ve son zamanlara kadar bulunmayan *el-Hikmetü'l-meşrîkiyye* isimli kitabının adından hareketle İbn Tufeyl'in kaynaklık ettiği ve Mehren, Henry Corbin, Süleyman Dünya ve Seyyid Hüseyin Nasr gibi modern araştırmacıların katkılarıyla oluşturulan bir efsanenin tarihî seyri incelenmektedir. İbn Sînâ'nın muhalled eseri *eş-Şifâ* ile günümüze sadece bir bölümü gelebilen *el-Hikmetü'l-meşrîkiyye* eserinin el yazmalarındaki bazı bölümler karşılaştırmalı olarak verilerek iki eser arasındaki farkın doktrinel değil, sadece üslûp farkı olduğu gösterilmeye çalışılmıştır. Bir metnin çarpıtılma tarihi olarak da okunabilecek bu makale, klasik metinlere önyargı ile yaklaşıldığında ne gibi yanlış sonuçlara varılabileceğini gösteren güzel bir örnektir (s. 67-71).

Bir önceki makalede İbn Sînâ'nın iki ayrı felsefesi olduğu yorumuna yol açan iki metin karşılaştırılırken "İbn Tufeyl'e Göre İbn Sînâ'nın Meşrîkî Felsefesi" adını taşıyan bir sonraki makalede Meşşâî felsefeden ayrı bir meşrîkî felsefenin varolduğu efsanesinin doğmasına sebep olan İbn Tufeyl'in böyle bir kurgulamaya gitmesinin sebepleri üzerinde durulmaktadır. İbn Tufeyl'in kendisinden hareketle modern araştırmacıların meşrîkî felsefe hakkında vardıkları sonuçlardan mazur olduğuna dikkat çeken yazar, onun böyle bir iddiayı ortaya atmasındaki amacının Gazâlî- İbn Sînâ uzlaşmasını sağlamak olduğunu belirtmektedir. İbn Tufeyl'in yapmaya çalıştığı şey, İbn Sînâ felsefesine Gazâlî tarafından getirilen eleştirileri dikkate alarak bir sentez ortaya koyma çalışmasıdır. İlk makalede kendi mistik epistemolojisini kuvvetlendirmek amacıyla kastî olarak metinleri çarpıtan bir İbn Tufeyl portresiyle karşılaşırken, ikinci makalede Gazâlî-İbn Sînâ uzlaşmasını sağlamayı hedefleyen bir İbn Tufeyl'in karşımıza çıkması farklı zamanlarda kaleme alınan iki çalışmanın bir araya getirilmesi sonucu yazanın fikrî serüvenindeki değişiklikleri gözlememize de imkân sağlamaktadır.

"Sezgi ve Düşünme: İbn Sînâ Epistemolojisinin Evrilen Yapısı" adlı makalede, İbn Sînâ'nın bilgi felsefesinin temelini oluşturan "Sezgi" ve "Düşünme" kavramları, onun eserlerinden hareketle tanımlanmaya çalışılarak bu kavramların genel felsefesindeki merkezî rolü gösterilmeye çalışılmıştır. Sezgi (*hads*) tanımında değişikliğe giden İbn Sînâ, *standart görüş* ve *gözden geçirilmiş görüş* olarak nitelenen iki ayrı tanımlamada bulunmuştur. İlkinde Sezgi (*hads*) merkezî bir rol oynarken, ikinci tanımda orta terimi elde etmenin

diğer bir yolu olan düşünme ön plana çıkarılmış; düşünmenin insanın uhrevî mutluluğu içindeki önemi vurgulanmıştır. Sezgi ve düşünme arasında istilâhî bir fark olmasının yanında, aslında ikisine de yüklenen anlam aynıdır. İbn Sînâ'nın sezgi ve düşünmeye biçtiği rollerde farklılaştırmaya gitmesinin sebebi, aralarındaki duygusal cazibe ve felsefî sarahat olarak belirtilmektedir. Yazar İbn Sînâ'nın bu iki temel kavram arasında gerçekleştirdiği düzenlemeyle "Yeni Eflatuncu Ontoloji", "Aristotelesçi Psikoloji" ve "Ahlak" ile "Eskatoloji"nin mükemmel bir sentezini ortaya koyduğunu söylemektedir (s. 131).

Kitaba adını veren "İbn Sînâ'nın Mirâsı: Arap Felsefesinin Altın Çağı (1000 yaklaşık 1350)" başlıklı makalede yazar, İbn Sînâ'nın İslâm felsefe geleneğindeki merkezi konumunu vurgulamakta, İbn Sînâ ile başlayan ve üç asırdan fazla devam eden dönemin İslâm felsefesinin altın çağı olduğunu delilleriyle göstermeye çalışmaktadır. Yazarın ortaya koyduğu tabloda İbn Sînâ kendisinden önceki dönemin zirvesinde, kendisinden sonraki dönemin ise merkezinde yer almaktadır. İbn Sînâ'nın seleflerinin modern araştırmacılar tarafından çalışıldığı, ancak kendisinden sonraki dönemde Endülüs ekolü, Sühreverdi, İsfahan Okulu ve Ebu'l-Berekât el-Bağdâdî gibi araştırmacıların şahsî ilgilerinden kaynaklanan çalışmalar dışında, altın çağ olarak nitelendirilen dönemle ilgili kayda değer çalışmalar ortaya koyulmadığı belirtilmektedir. Yazar klasik dönem sonrası kabul edilen Osmanlılar döneminde, Anadolu'da ve Babürlüler döneminde Hindistan'daki İbn Sînâ çizgisinin ise hemen hemen hiç çalışılmadığını gözler önüne sermektedir. Yazar, İbn Sînâ'nın kendisinden sonraki döneme olan etkisinin tam olarak ortaya çıkarılması için el yazmalarına gidilmesinin zorunluluğunu vurgularken, genç araştırmacıların yapmaları gereken çalışmalara da işaret etmektedir. Makalenin sonunda yazar tarafından İbn Sînâ'nın merkeze alındığı bir İslâm felsefesi tarihi şemasına da yer verilmiştir.

Kitabın son makalesi, İslâm felsefesi tarihi yazıcılığı ile ilgili olup özellikle Türkçe'de de mütedavil olan İslâm Felsefesi tarihi kitaplarının hangi arka planla yazıldığı, bu geniş ve zengin felsefe tarihinin hangi gözle okunması sonucu ortaya çıktığını göstermesi bakımından oldukça faydalı ve ufuk açıcı bir özelliğe sahiptir. "Yirminci Yüzyılda Arap Felsefesi Çalışmaları: Arap Felsefesi Tarihi Yazımı Üzerine Bir Deneme" başlığını taşıyan bu makalede, İslâm felsefesi tarihinin zor bir çalışma alanı olarak algılanmasının Batılı araştırmacıların Arap dili ve İslâm kültürüne uzaklıklarının yanında, Arap dili ve İslâm kültürü ile ilgili çalışma yapan araştırmacıların da İslâm felsefesini, "İslâm ortodoksisi"nin reddettiği -en hafif ifadesiyle- lüks bir alan olarak

gördüğü sonucundan kaynaklandığı vurgulanmaktadır. XIX. yüzyılın ortalarından başlayan İslâm felsefesi tarihinin bu güne kadar çarpık olarak ele alınmasının temel nedenlerini üç temel başlık altında toplayan yazar, bunları sırasıyla “oryantalist yaklaşım”, “işrâkî yaklaşım” ve “siyasî yaklaşım” olarak belirtmektedir. Oryantalist yaklaşımın, son yirmi yılda oldukça hafiflese de etkilerinin hâlâ sürmekte olduğunu belirten yazar, diğer iki akımın da günümüzde geçerli olduklarını ifade etmektedir. Yazar, Hans Daiber’in *Bibliography of Islamic Philosophy* adlı kaynak eserini, İslâm felsefe tarihi yazımının bu tür kusurlardan uzak, doğru bir şekilde ortaya konacak çalışmaların müjdeleyicisi olarak görmektedir. Doğru bir İslâm felsefesi tarihinin ancak kütüphanelerde üzerinde çalışılmayı bekleyen el yazmalarının tüketilmesiyle ortaya konabileceği de önemle vurgulanmaktadır.

Mütercim tarafından kitabın sonuna “İbn Sînâ’nın Türkiye’de Neşir ve Tercüme Edilen Eserleri” başlığıyla konulan ekte, İbn Sînâ’nın eserlerinden Türkiye’de yapılmış 57 yeni neşir ve tercümenin künyelerinin yanında, filozofun muhtelif eserlerinden tercüme edilen 6 bölümün de künyesine yer verilmiştir. Bu eserin İbn Sînâ üzerine Türkiye’de hazırlanmış kitap, tez ve makalelere yer verecek bir çalışmanın başlangıcı olduğu belirtilmiştir.

Farklı zamanlarda kaleme alınan sekiz makalenin bir kitapta bir araya getirilerek sunulması, yazanın niçin İslâm felsefesi tabiri yerine Arap felsefesi tabirini kullandığı, İbn Sînâ’nın *meşrûkî* felsefesinin olup olmadığı meselesi gibi konularla okuyucunun tekrar tekrar karşılaşmasına sebep olmaktadır. Metinlerin farklı zamanlarda farklı eserler için kaleme alınmasından kaynaklanan bu tarz teknik sorunlar kitabın İbn Sînâ’nın hayatı, eserleri ve felsefesiyle ilgili bütüncül bir bakış açısı sağlayan başansının yanında göz ardı edilebilecek niteliktedir.

Bir metnin başarılı bir şekilde tercüme edilmesinin iki dile vukûfiyetin yanında, alan bilgisine hakimiyeti gerektirdiği bilinen bir gerçektir. Mütercim her iki dildeki yetkinliği, metnin akıcı bir üslûpla ele alınmasından ve çoğu zaman bir tercümeden öte, bir telif havası vermesinden anlaşılmaktadır. Mütercimin İbn Sînâ felsefesine ve İslâm felsefesine olan vukûfiyeti ise terminolojinin doğru bir şekilde Türkçe’ye aktarılmasında kendini göstermektedir. Metinlerdeki Türkçe ve Arapça imlânın dakikliği ise titiz bir çalışmanın ürünüdür. Makaleler dipnotlarda verilen bilgiler ve kitabın sonuna konulan “bibliyografya” çalışmasıyla zenginleştirilmiştir. Böyle özenli bir çalışmanın, mütercimin “Sunuş”ta ifade ettiği İslâm felsefe mirasının keşfi yönünde katkıda bulunma amacını da gerçekleştirdiği muhakkaktır.

Abdullah Yormaz